قال فی المرقاة قام الیها ای مستقبلا ومتوجها فاخذ بیدها فقبلها ای بین عینیها او راسها وانا اظهر
الاول لما رواه ابن عدی والبیهقی عن ابن عباس مرفوعا من قبل بین عینی امه کان له سترا
من النار فکانه صلی الله علیه وسلم نزلها منزلة امه تعظیما لها واجلسها فی مجلسها ای تکریما لها اما
وکان اذا دخل علیها قامت الیه فاخذت بیده فقبلته ای عضوا من اعضائه الشریفة والظاهر
الید المنیفة واجلسته فی مجلسها ای موضعها المهیی للکرامة انتهی و شیخ دهلوی رح در شرح
مشکوٰة گفته پوشیده نماند که قیام آنحضرت مر فاطمه علیها السلام را و قیام وی رضی الله عنها آنحضرت
را سابقا معلوم شد و تاویل بآنکه آن قیام محبة و اقبال بود نه تعظیم و اجلال خالی از بعدی نیست الخ
و در لمعات گفته ومن الحجة علی ذلک ما سبق من حدیث عائشة رض کانت فاطمة رض
اذا دخلت علی النبی صلی الله علیه وسلم قام الیها وکان اذا دخل علیها قامت الیه والجواب
ان ذلک قیام محبة واقبال لا تعظیم واجلال کما هو المتعارف المعهود بقرینة تعدیته
بالی دون اللام کما فی حدیث معاذ ولا یخفی ما فیه انتهی میگوید عبد ضعیف اصلح الله
تعالی حاله کر استدلال کرده اند بسیاری از اکابر بر اثبات قیام تعظیمی باین حدیث چنانچه
می آید ذکر استدلال بآن از کتاب عینی شرح هدایه و غایة البیان حاشیهٔ آن و طحطاوی
حاشیهٔ درمختار و غنیة الطالبین و تعدیه بالی بر بلام قرینه نبودن قیام تعظیم اجلال
نیست قیام البته در قیام تعظیمی که بسبیل استقبال باشد نیز استعمال
باید کما سیجیی ان شاء الله تعالی ومع هذا اگر فرض کرده شود که این قیام محبة بود تاهم قیام
فاطمه نیز قیام محبة اعظام و اجلال باشد قاضی عیاض وابن بطال تصریح کرده اند که یکی محبت
اعظام و اجلال است مثل محبة والد دوم محبة شفقه و رحمة مانند محبة ولد سوم محبة مشاکلة
واستحسان مثل محبة سائر ناس و برین تقدیر قیام آنحضرت صلی الله علیه وسلم قیام

قام عن سریره فمشی له وتلقاه وقبل بین عینیه تکریما لمشابهته رسول الله صلی الله علیه وسلم انتهی و قیام کرده
است اویس قرنی رضی برای عمر بن الخطاب وعلی مرتضی رضی الله تعالی عنهما در مختصر الاحیاء بیت تذکره
اولی الالباب که تهذیب وتلخیص حلیة الاولیا وطبقة الاصفیاء ابو نعیم اصفهانی واصلاح وتکمیل
صفوة الصفوة ابن جوزی ست می آرد قال فرکب عمر وعلی رضی الله عنهما سراعا الی عرفات
فاذا هو قائم یصلی الی شجرة والابل ترعی حوله فشدا حماریهما ثم اقبلا الیه فقالا السلام علیک ورحمة
الله وبرکاته الی قوله یا هرین انه قد شهر الله لکما حالی وعرفکما امری فمن انتما قال علی بن ابی
طالب رضی الله عنه اما هذا فعمر امیر المؤمنین واما انا فعلی بن ابی طالب فاستوی اویس قائما
وقال السلام علیک یا امیر المؤمنین ورحمة الله وبرکاته وانت یا ابن ابی طالب السلام علیک
ورحمة الله وبرکاته جزاکما الله عن هذه الامة و قیام کرده قاضی شریح بن الحرث الکندی
برای حضرت مرتضوی رضی ونار وا ندانسته ومنهی عنه نفرموده وی رضی الله عنه نفس قیام
تعظیمی را بلکه از فحوای کلام مبارکش صریح جواز آن ظاهر میشود امام یافعی در مرآة الجنان
حکی ان علی بن ابی طالب رضی دخل مع خصم ذمی الی القاضی شریح فقام له فقال
هذا اول جورک ثم اسند ظهره الی الجدار وقال لو ان خصمی کان مسلما لجلست بجنبه و قیام
واستقبال کرده است عمر بن عبد العزیز رضی برای بنت اسامه بن زید صاحب رسول الله
صلی الله علیه وسلم قاضی عیاض در فصل ومن توقیره صلی الله علیه وسلم وبره بر آل وذریته
وامهات المؤمنین از واجب از کتاب شفا گوید وقال الاوزاعی دخلت بنت اسامة بن زید صاحب
رسول الله صلی الله علیه وسلم علی عمر بن عبد العزیز ومعها مولی لها یمسک بیدها فقام لها عمر
ومشی الیها حتی جعل یدیها بین یدیه ویداه فی ثیابه ومشی بها حتی اجلسها علی مجلسه وجلس بین
یدیها وما ترک لها حاجة الا قضاها خفاجی در نسیم الریاض گفته فلما رآها عمر قام لها ومشی الیها

تکریما و تعظیما لہا لکونہا من نسل سوا الی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم و قیام کردہ است وکیع برائے
سفیان رح امام محی الدین نووی گفتہ وعن ابی ہشام الرفاعی قال قام وکیع فانکر علیہ
سفیان فقال اتنکر علی قیامی وانت حدثنی عن عمرو بن دینار عن ابن عباس قال
قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان من اجلال اللہ اجلال ذی الشیبۃ المسلم
فاخذ سفیان بیدہ فاجلسہ و قیام و استقبال نمودہ است امام احمد بن حنبل برائے
ابو ابراہیم زہری امام نووی در رسالہ قیام گفتہ وعن الامام احمد بن حنبل رضی اللہ عنہ انہ
ابو ابراہیم الزہری فسلم علیہ فلما راہ احمد وثب الیہ فقام الیہ قائما فاکرمہ فلما مضی
قال لہ ابنہ عبد اللہ یا ابت ابراہیم شاب تعمل بہ ہذا العمل وتقوم الیہ فقال یا بنی
لا تعارضنی فی مثل ہذا الا اقوم الی ابن عبد الرحمن بن عوف و قیام کردہ است
رکن الشریعۃ علم الطریقۃ قطب الاقطاب فرد الاحباب المامور من عند اللہ بقول قدمی علی
رقبۃ کل ولی اللہ حضرت غوثی وغوث الثقلین رضی اللہ تعالی عنہ بتعظیم حضرت صلی
اللہ علیہ وسلم ثقہ صدوق شیخ الصوفیہ بالحرم الشریف و امامہ علی بن عبد اللہ بن الازہر
المعروف بابن جہضم کہ بدو واسطہ بحضرت غوث پاک رض میرسد در کتاب بہجۃ الاسرار
گوید حدثنا الشیخ الشریف الجلیل ابو العباس احمد بن الشیخ ابی عبد اللہ محمد بن الشیخ محمد
الازہر الحسنی البغدادی بالقاہرۃ سنۃ ثلث وسبعین وستمائۃ قال اخبرنا ابی بدمشق سنۃ تسع
وعشرین وستمائۃ قال حضرت مجلس شیخنا سیدی الشیخ محی الدین عبد القادر الجیلانی رض
فی سنۃ خمس وخمسمائۃ وکان فی المجلس نحو من عشرۃ آلاف رجل وکان الشیخ
علی ابن الہیتی رض جالسا تجاہ الشیخ وکرسی المقری فاخذتہ سنۃ فقال الشیخ للناس اسکتوا فسکتوا
حتی یقول القائل انہم لا یسمع منہم الا انفاسہم ثم نزل من علی الکرسی ووقف بین یدی الشیخ علی متادبا وجعل یحدق النظر

الیہ ثم استیقظ الشیخ علی فقال لہ الشیخ رأیت النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی المنام قال نعم قال
من اجابہ تادبت فیہم اوصاک قال بلازمتک قال فسئل الشیخ عن معنی قول الشیخ من اجابہ او
قال الذی رأیتہ فی المنام رآہ ہو فی الیقظۃ انتہی و شیخ محدث دہلوی علیہ الرحمۃ نیز در جامع
البرکات نقل این حکایت از کتاب مذکور پرداختہ و قیام کردہ است و حکم نمودہ است بقیام
حضرت تاج العارفین ابو الوفا برای حضرت غوث الثقلین رضی اللہ تعالی عنہ در بہجۃ الاسرار
است قالوا کان الشیخ عبد القادر یاتی و ہو شاب الی زیارۃ شیخنا تاج العارفین ابی الوفا ببغداد
ونقلینا فحین یراہ ابو الوفا ینہض لہ ویقول لمن حضرہ قوموا لولی اللہ در حاشیہ الیہ فی
وقت خلوات تیلقاہ دائما قال من لم یقم فلیقم لولی اللہ و قیام کردہ است ابو عمرو بن العلا
التمیمی المازنی احد القراء السبعۃ امام یافعی در تاریخ خود گفتہ حکی یونس بن حبیب النحوی قال
کنت عند ابی عمرو بن العلاء فجاءہ سہل بن عروۃ الضبعی فقام لہ ابو عمرو والقی لہ لبدۃ فجلس
علیہا ثم وامر بالقیام کردہ است ایوب برای یونس قال النووی وعن حماد بن زید کنا عند
ایوب فجاء یونس فقال حماد قوموا الی سیدکم او قال سیدنا و قیام و استقبال نمودہ است
شیخ کبیر ولی شہیر عارف ربانی ابو نصر بشر بن الحارث المعروف بالحافی رحمۃ اللہ علیہ امام
نووی در رسالہ خود آوردہ وعن محمد بن الصلت قال کنت عند بشر بن الحارث یعنی الحافی
الزاہد رحمہ اللہ فجاء رجل مسلم علی بشر فقام الیہ بشر فقمت لقیامہ فمنعنی من القیام فلما خرج
الرجل قال لی بشر یا بنی اتدری لم منعتک من القیام لہ قلت لا قال لانہ لم یکن بینک و
بینہ معرفۃ وکان قیامک لقیامی فاردت ان لا تکون لک حرکۃ الا للہ عز وجل خالصا انتہی
و در کتاب تعلیم المتعلم بذیل بیان توقیر معلم می آرد ومن توقیرہ توقیر اولادہ ومن تعلق
بہ وکان استاذنا الشیخ الامام برہان الدین صاحب الہدایۃ یحکی ان واحدا من کبار الائمۃ بخارا

کان یجلس فی مجلس الدرس وکان یقوم فی خلال الدرس وقیل لہ فی ذلک یقول ان
ابن استاذی یلعب مع الصبیان فی السکۃ ویجیئ احیانا الی باب المسجد فاذا رایتہ اقوم
تعظیما لاستاذی ودر عوارف المعارف است وحکی ان علی بن بندار الصوفی ورد علی
ابی عبد اللہ بن خفیف زائرا فمشیا فقال لہ ابو عبد اللہ تقدم فقال بای عذر فقال بانک
لقیت الجنید وما لقیتہ وامام یافعی در مرآۃ الجنان گفتہ وحکی انہ دخل علی المبرد رجل
فاراد القیام لہ فقال انکنت قال فلم احسا قیامی وانشد اذا نصرانا بہ متقبلا جللنا الحیا
وابتدرنا القیاما فلا تنکرن قیامی لہ فان الکرام یجل الکراما انتہی وطحطاوی
درحاشیہ کہ معلق است برین قول صاحب درمختار بعد الاذن منہ صلی اللہ علیہ وسلم
گفتہ وینبغی الاعتبار باذن النبی صلی اللہ علیہ وسلم بتالیفہ فہذہ منزلۃ عظیمۃ
ومنقبۃ کریمۃ ولقد وقع لمولف الاصل مزیۃ عظیمۃ وہو انہ الف ہذا المتن اثر ما وقع
لہ من رویا دخول صاحب الرسالۃ صلی اللہ علیہ وسلم منزلہ بغزۃ المحروسۃ فقام لہ مستقبلا
واعتنقہ مجلا والتمہ تقبیلا لفاوہ والسلام انتہی ومولانا شاہ عبد العزیز در بعض
تحریرات خود افادہ فرمودہ اند کہ ہفت سال میگزرد کہ بست وہفتم رجب شب
معراج علی اکثر الروایات فقیر درخواب دید کہ میدانی ست ودران فرش سفید
براق گستردہ اند وبران فرش مردم بسیار باشکال نورانی ولباس فاخرہ منتظر قدوم
برکت لزوم جناب حضرت امیر نشستہ اند فقیر ہم بدریافت ہمعنی دران مقام بر فرش
مذکور جا گرفتہ ناگاہ جناب حضرت امیر از جانب قبلہ نمایان شدہ اند وسمت آن
فرش توجہ فرمودہ مردم ہمہ برای تعظیم برخاستہ اند وبرلب فرش منتظر ایستادہ فقیر
بسبب ہجوم اشخاص باعظمت تالب فرش نتوانست رسید تا آنکہ امر فرمودہ است

حضرت صلی اللہ علیہ وسلم بقیام و استقبال برای سعد بن معاذ رض در صحیحین از ابو سعید خدری
روایت کردہ است ان اہل قریظۃ نزلوا علی حکم سعد فارسل النبی صلی اللہ علیہ وسلم الی سعد
فجاء فقال قوموا الی سیدکم او قال خیرکم فقعد عند النبی صلی اللہ علیہ وسلم فقال ہؤلاء
نزلوا علی حکمک الحدیث این است لفظ بخاری روایت کردہ است آنرا در کتاب الاستیذان
بعد باب من بیدہ فی الکتاب وقبل باب المصافحۃ وباب الاخذ بالیدین وباب المعانقۃ
وامام محی الدین نووی در شرح صحیح مسلم میفرماید قولہ صلی اللہ علیہ وسلم قوموا الی سیدکم
او خیرکم فیہ اکرام اہل الفضل وتلقیہم بالقیام لہم اذا اقبلوا ہکذا احتج بہ جماہیر العلماء لاستحباب
القیام قال القاضی ولیس ہذا من القیام المنہی عنہ وانما ذلک فیمن یقوموا علیہ وہو
جالس ویتمثلوا قیاما طول جلوسہ قلت القیام للقادم من اہل الفضل مستحب وقد جاء فیہ احادیث
ولم یصح فی النہی عنہ شیء صریح وقد جمعت کل ذلک مع کلام العلماء فیہ فی جزء واجبت
فیہ عما توہم النہی عنہ واللہ اعلم انتہی وقال البیہقی ہذا القیام یکون علی وجہ البر والاکرام
کما قال قیام الانصار لسعد وقیام طلحۃ لکعب بن مالک ولا ینبغی للذی یقام لہ ان یرید
ذلک من صاحبہ حتی ان لم یفعل حقد علیہ او شکاہ او عاتبہ وفی مجمع بحار الانوار قال فی
شرح جامع الاصول للمصنف قوموا الی سیدکم فیہ استحباب القیام عند دخول الافاضل
وہو غیر القیام المنہی عنہ لان ذلک بمعنی الوقوف وہذا بمعنی النہوض انتہی وحجر
گوید فی الحدیث دلیل علی جواز القیام للکبیر والشریف والعالم ونحوہم واستقبالہ
وتلقیہ بل نص جماعۃ من علمائنا علی استحبابہ وربما کان واجبا فی بعض الاحوال ودر
مفاتیح شرح مصابیح ہست قیل امرہم بالقیام الی سعد بن معاذ لتعظیمہ ونووی
گفتہ ان قیام المرء [illegible] الفاضل والوالی العادل وقیام المتعلم للعالم مستحب

نکاهیده بود پس اعانت ایشان او درین مقام اولی وانسب باشد تا باعث گردد بر اهانت و
قبول حکم وی واللہ اعلم وانچه روایت کرده شده هست از عدی ابن حاتم که گفت دید مرا
پیغمبر خدا صلی اللہ علیه وسلم هرگز مگر آنکه می ایستاد برای من یا می جنبید از مکان خود پس
نیست احتجاج بآن از جهت ضعف این روایات واگر ثابت شود محمول هست بر خصوصیت
در مقامیکه تقاضا کند حال وعکرمه از رؤسای قریش بود وعدی سید بنی طی بود پس قیام بجهت
ایشان را بر اسلام مناسب مقام یا دریافت از جانب آنها تطلع واستشراف بر طلب اکرام
از حضرت وی چنانکه مقتضای حب ریاست است کذا قال الطیبی پوشیده نماند
که قیام آن حضرت مر فاطمه علیها السلام را وقیام وی رضی اللہ عنها آن حضرت را
سابقا معلوم شد وتاویل بآن که آن قیام محبت واقبال بود نه تعظیم واجلال خالی از بعدی
نیست وهم طیبی از محی السنه نقل کرده که اجماع کرده اند جماهیر علماء باین حدیث بر اکرام
اهل فضل از علم یا صلاح یا شرف بقیام وامام محی السنه نووی گفته که این قیام مر اهل فضل را
را وقت قدوم آوردن ایشان مستحب است واحادیث درین باب ورود یافته ودر نهی
از ان صریحا چیزی صحیح نشده ودر مطالب المومنین از قنیه نقل کرده که مکروه نیست
قیام جالس از برای کسیکه در آمده هست برا وبجهت تعظیم وقیام مکروه لعینه نیست بلکه مکروه
محبت قیام است از کسیکه قیام کرده شده هست از برای وی واگر وی محبت قیام نداز
قیام برای وی مکروه نبود قاضی عیاض مالکی گفته که قیام منهی عنه در حق کسی است که نشسته
شد پیش وی مردم تا نشستن وی چنانکه در حدیث بیاید ودر قیام وتعظیم برای اهل دنیا
بجهت دنیای ایشان وعید شدید وارد شده ومکروه هست در غایة کراهة انتهی ودر لمعات
ذیل شرح حدیث مذکور گفته والصحیح ان احترام اهل الفضل من اهل العلم والصلاح

والتشرف بالقیام جائز وفی مطالب المؤمنین ولا یکرہ قیام الجالس لمن دخل علیہ تعظیما او القیام
لیس بمکروہ بعینہ وانما المکروہ محبۃ القیام من الذی یقام لہ فان لم یحب القیام وقام لا یکرہ
کذا فی القنیہ ویجئ فی الحدیث من سرہ ان یمثل لہ الرجال قیاما فلیتبوء مقعدہ من النار
قالوا ہذا اذا طلب من احد اما لو لم یطلب ولم یتوقع ان یقوم لہ ووقف احد من تلقاء
نفسہ طلبا للثواب فلم یکن علیہ باس الی قولہ قد عرفت مما ذکرنا ان القیام المذکور مما تکلم فیہ العلما
واختلفوا ولیس کما یقال ان ذلک بدعۃ لم یکن فی زمن النبی صلی اللہ علیہ وعلی الہ
وسلم نعم لم یکن ذلک متعارفا فیہ کما فی ہذا الزمان بل کانوا غیر متکلفین فی احد الجانبین
بل الظاہر ان الغالب فی ذلک الزمان عدم القیام وانہ انہ بدعۃ مطلقا کلا الخ ودر مجمع
بحار الانوار بعد نقل کلام طیبی گفتہ وفیہ نظر فان الی القحم کانہ قیل قوموا واذہبوا الیہ
تلقیا وکرامۃ تشعر بہ وصف السیادۃ واحتج بہ الجماہیر لاکرام اہل الفضل بالقیام اذا اقبلوا قال
القاضی ولیس ہو من القیام المنہی عنہ انما ہو فیمن یقومون علیہ وہو جالس ویمثلون
قیاما طول جلوسہ انتہی ودر کتاب مستطاب غنیۃ الطالبین است ویستحب القیام للامام
العادل والوالدین واہل الورع وکرام الناس واصل ذلک ما روی ان رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم ارسل الی سعد فی شان اہل قریظۃ فجاء علی حمار اقمر فقال رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم قوموا الی سیدکم وقد روت عائشۃ رضی اللہ عنہا انہا قالت کان رسول اللہ صلی
اللہ علیہ وسلم اذا دخل علی فاطمۃ قامت الیہ فاخذت بیدہ وقبلہا واجلستہ فی مجلسہا واذا
دخلت الیہ قام الیہا واخذ بیدہا وقبلہا واجلسہا فی مجلسہ وقد روی عنہ علیہ السلام انہ
قال اذا جاءکم کریم قوم فاکرموہ ولان ذلک یغرس المحبۃ والود فی القلوب فاستحب
لاہل الخیر والصلاح کالمہاداۃ لہم ویکرہ لاہل المعاصی والفجور انتہی وشہاب الدین

خفاجی در نسیم الریاض شرح شفا گفته والاحسن ما قاله القاضی زکریا فی شرح الروض
انه مستحب لاهل العلم والصلاح وللحکام العدول بل قد یجب اذا خشی من ترکه ضرر
کجبابرة الملوک ویستحب لمن قدم من سفر ولذوی الارحام تکریما وبرا لهم ویدل علی
ذلک قوله صلی الله علیه وسلم للانصار لما قدم علیهم سعد رض قوموا الی سیدکم والنهی
عنه انما هو ما کان علی سبیل الریاء والتکبر وحمل حدیث سعد علی انه کان مریضا وقدم
راکبا فامرهم صلی الله تعالی علیه وسلم بالقیام لیعینوه فی النزول عن دابته خلاف الظاهر ونیز
روایت کرده است حدیث مذکور را ابو داود در باب القیام و در فتح الودود حاشیه
سنن ابی داود است قوله قوموا الی سیدکم احتج به المم والبخاری ومسلم علی مشروعیة
القیام قال مسلم لا اعلم فی قیام الرجل للرجل حدیثا اصح من هذا ونازعه فیه طائفة منهم
ابن الحاج بانه صلی الله علیه وسلم انما امرهم بالقیام لسعد لینزلوه عن الحمار لکونه مریضا وفی
بعض الروایات ففی مسند احمد زیادة قوموا الی سیدکم فانزلوه قال ولو کان القیام
المامور لسعد هو القیام المتنازع فیه لما خص به الانصار فان الاصل فی افعال القرب
التعمیم وقال التوربشتی یعنی قوموا الی سیدکم ای الی اعانته وانزاله عن دابته ولو کان
المراد التعظیم لقال قوموا لسیدکم وقیل بل معنی قوموا وامشوا الیه تلقیا واکراما کما
یدل علیه لفظ سیدکم ذکره السیوطی وللناس کلام کثیر فی هذه المسئلة وعلی هذا الحدیث
فالاقرب ان ترکه اولی واحری ان تیسر بلا افضاء الی ایذاء وخصومة والله اعلم انتهی
میگوید عبد ضعیف اصلح الله تعالی حاله ومحصل آنانکه امر بالقیام را محض از برای
اعانت در انزال سعد قرار دادن باوصف آنکه مقام مراعات توقیر واکرام سعد است و
باآنکه چندان ضرورة وحاجة اعانة حاضران نبود که مردمان قوم سعد که پیش ایشان حاضر

شدہ ایشان را بالای حمار سوار کنانیدند ہم پای ایشان بودند و ہمرکاب ایشان آمدند خلاف
مقتضای مقام و حال ہست در مواہب لدنیہ گفتہ ولما اشتد الحصار بنی قریظۃ اذعنوا ان
ینزلوا علی حکم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فحکم فیہم سعد بن معاذ وکان قد جعلہ فی خیمۃ فی المسجد الشریف لامراۃ
من اسلم یقال لہا رفیدۃ وکانت تداوی الجرحی فلما حکمہ اتاہ قومہ فحملوہ علی حمار وقد
وطاؤا ابو سادۃ من ادم وکان رجلا جسیما ثم اقبلوا معہ الی رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم الخ و در سیرۃ ابن ہشام ہست فلما حکمہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی بنی قریظۃ
اتاہ قومہ فحملوہ علی حمار وقد وطئوا لہ بوسادۃ من ادم وکان رجلا جسیما ثم اقبلوا معہ الی
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم و در سیرۃ حلبی گفتہ فاتاہ قومہ فحملوہ علی حمار ثم اقبلوا بہ الی رسول
اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وہم یقولون یا ابا عمرو احسن فی موالیک الخ و زیادۃ فانزلوہ
در بعض روایات نص در صدور امر لمحض الاعانۃ نیست وصحۃ اطلاق انزال چنانکہ
بحالۃ اعانت در انزال از مرکب متصور درین صورۃ متعارفہ ہم مستقیم است کہ کسی ہنگام نزول
متہم بالشانی برخیزد و برسم استقبال و قصد اجلال رفتہ حاضر وقت باشد کما لایخفی و
تخصیص انصار غیر مسلم قال النووی فی شرح صحیح المسلم قال القاضی واختلفوا
فی الذین عناہم النبی صلی اللہ علیہ وسلم بقولہ قوموا الی سیدکم ہل ہم الانصار خاصۃ
ام جمیع من حضر من المہاجرین معہم انتہی و قال صاحب المواہب اللدنیہ فلما انتہی
سعد الی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم والمسلمین قال علیہ السلام قوموا الی سیدکم
فاما المہاجرون من قریش فیقولون انما اراد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الانصار
واما الانصار فیقولون عم بہا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم المسلمین الخ و در سیرۃ ابن ہشام
است فلما انتہی سعد الی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم والمسلمین قال رسول اللہ صلی اللہ

علیہ وسلم قوموا الی سیدکم فاما المهاجرون من قریش فیقولون انما اراد رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم الانصار واما الانصار فیقولون قد عم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم المسلمین فقاموا
الیہ الخ و در سیرۃ حلبی است فلما انتہی سعد الی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم والی المسلمین
وہم حولہ جلوس قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قوموا الی سیدکم ای زاد فی روایۃ
فانزلوہ فقال عمر رض السید ہو اللہ وفی روایۃ الی خیرکم ای معاشر المسلمین من المهاجرین
والانصار فقاموا الیہ فقالوا یا ابا عمرو ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قد ولاک امر موالیک
و در ترجمہ سیرۃ ابن اسحاق است چون سعد بخدمت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
رسید رسول علیہ السلام صحابہ را گفت قوموا الی سیدکم پیش مهتر خود برخیزید اصحاب جملہ
برخاستند و استقبال کردند الخ ومعہذا در صورۃ بودن قیام مامور قیام تعظیمی تخصیص را
محل است کہ قیام برای داخل مجلس از عادات متعارفہ وشیوہای معتادہ عرب نبود
کہ خواہ مخواہ بضرورۃ وبلاضرورۃ التزام ارتکاب آن میکردند وچون سعد رضی اللہ تعالی
عنہ برای حکم کردن در باب انصار طلب شدہ بود پس مصلحت دید وقت چنان شد
کہ اہتمام در توقیر واکرام او رود واعلای شان وی رود در انظار حضار خصوصًا در انظار
انصار کردہ آید تا باعث گردد بر اطاعت ورضای ولی ایشان بر انچہ فرماید وبہر چہ حکم
دہد بخلاف آنکہ قیام برای اعانۃ مراد دارند چہ قیام برای انزال مریض واعانۃ معذوری
قربتی است کہ اصل در فعلش تعمیم است وظاہر است کہ اگر قیام مامور برای اعانۃ می بود
کدام ضرورۃ معتدبہا برای تخصیص نبود ونیز چہ جای وقوع اختلاف در مہاجرین و
انصار بود کہ بعد صدور حکم محکم ایشان را در باب مراد بودن خاص انصار خواہ معاشر مسلمین
حضار واقع شد ودرین امر بالقیام وی رضی اللہ تعالی عنہ را نام ناگرفتہ بلفظ سیدکم الخ

فرمودن نیز صریح است در آنکه مقصود باین امر قیام اهتمام شان واکرام است وقول
تورپشتی وطیبی که اگر مراد تعظیم می بود قوموا لسیدکم ارشاد میشد نه الی سیدکم نمی فهمد آنهذا
عند ضعیف چرا که تعظیم بالقیام گاه بمجرد قیام بود وگاه بقیام واستقبال یعنی گاهی چنان
باشد که چون واجب التعظیمی دررسد حاضر مجلس بقصد وارادهٔ تعظیمش بایستد وگاهی چنان
واقع میشود که برمی خیزد واستقبال هم می کند وظاهر که درین هردو صورة تعظیم مقصود
است مگر در صورة اولی قام له ودر صورة ثانیه قام الیه استعمال باید کما لایخفی وچون ام
درینجا برای قیام واستقبال است پس لامحاله محل ومقام قیام الیه باشد نه قیام له
قیام الیه چنانکه قسمی از قیام غیر تعظیمی باشد فردی از قیام تعظیمی نیز باشد ولا ضیر
لاعتبار المقسم ودر حدیث ابوامامه که روایة کرده است آن را ابوداود در سنن خود
یعنی قال خرج علینا رسول الله صلی الله علیه وسلم متوکئا علی عصا الخ فقمنا الیه آمده
وبرکیف قیام یا وقوف تعظیمی مراد است پس نمیداند بنده ضعیف اصلحه الله تعالی
حاله که کدام امر باعث است که آورده است ایشان را در خاص حدیث سعد بر قول
بمنافاة قیام الیه مر قیام تعظیمی را ثم **اقول** در احادیث صحیحه قیام در جنازه بعلل مختلفه
وارد شده امام احمد از ابوموسی روایة کرده که بتحقیق فرمود آنحضرت صلی الله علیه وسلم
اذا مرت بکم جنازة یهودی او مسلم فقوموا لها فلستم لها تقوموا انما تقوموا لمن معها من
الملائکة قال السید الملائکة الرحمة وملائکة العذاب اختلف علل القیام فجعلت تارة الفزع واخری
کراهة للملائکة واخری کراهة رفع جنازة الیهودیة علی راسه صلی الله علیه وسلم والاخری
لم یتبین شیئا من ذلک لاختلاف المقامات انتهی وشیخ محدث دهلوی در اشعة اللمعات
گفته نمی ایستید شما مگر برای آن کسی که همراه جنازه اند از فرشتگان رحمت اگر جنازه مسلمان

است یا فرشتگان عذاب اگر جنازه کافر است پس اسباب قیام مختلف آمده گاهی بجهة فزع
وعیره بجنازه بر خاست وگاهی بجهة کرامة ملائکه کرد وگاهی بسبب کراهة ارتفاع
جنازه یهودیه بر سر مبارک وی صلی الله علیه وسلم وگاهی اعتبار نکرد هیچ یکی را بجهة اختلاف
مقامات وحالات الخ ومولانا علی قاری بذیل شرح حدیث جابر رضی یعنی حدیث مرت
جنازه فقام لها رسول الله صلی الله علیه وسلم وقمنا معه فقلنا یا رسول الله صلی الله
علیه وسلم جنازة یهودیة وفی بعض الروایات انکم لستم تقومون لها انما تقومون اعظاما
للذی یقبض النفوس ودر روایة کرده است نسائی قال انس مرت جنازة برسول
الله صلی الله علیه وسلم فقام فقیل انها جنازة یهودی فقال انا قمنا للملائکة قال ذالک
وفیه ایماء الی ندب القیام لتعظیم الفضلاء والکبراء انتهی ومسلم از عامر بن ربیعه روایة
کند که فرمود آنحضرت صلی الله علیه وسلم اذا رایتم الجنازة فقوموا لها حتی تخلفکم
او توضع قال القاضی الامر بالقیام اما لترحیب المیت وتعظیمه واما لتهویل الموت
وتخلیفه الخ کذا نقل عنه السید فی حاشیة المشکوة ومولانا علی القاری فی المرقات پس
بر تقدیر یکه این قیام که برای کرامة ملائکه یا ترحیب وتعظیم میت ودیگر علل مذکوره وارد
شده مخیر وغیر منسوخ باشد چنانکه مختار امام احمد واسحاق وابن حبیب مالکی وابن الماجشون
مالکی است پس امر ظاهر واگر منسوخ باشد چنانکه قول امام اعظم وامام مالک وامام شافعی
است که بفعل متاخر آنحضرت صلی الله علیه وسلم که در حدیث جناب مرتضوی مذکور
شده فعل متقدم قیام را منسوخ گویند پس مخفی نیست که نسخ این خاص قیام جنازه
عام از انکه برای کرامة ملائکه یا تعظیم میت باشد یا دیگر علل نظر بفعل آخر آنحضرت
صلی الله علیه وسلم است نه بلحاظ عدم جواز مطلق قیام تعظیمی قیصر ودر کتاب مختار است

انما عن الوہابیۃ یجوز بل یندب القیام تعظیماً للقادم کما یجوز القیام وللقاری بین یدی العالم
وبہیبی نظماً ثم قال وفی الوہابیۃ وللصلح جاز الکذب او دفع ظالم + واہل للتراضی اتصال
لیظفر + ویکرہ فی الحمام تعمیر خادم + ومن شار تنویر افقال منیر + ومن قام اجلاً التحقیر
فجائز + وفی غیر اہل العلم لبعض یقرر + الخ ودر مشکل الآثار است والقیام بغیرہ لیس
بمکروہ لعینہ انما المکروہ محبۃ القیام من الذی یقام لہ فان لم یحب القیام وقاموا الاکرم
الخ و امام ابو عبدالرحمن سلمی آنرا از آداب محبۃ شمردہ قال ویقوم لاخوانہ اذا ابصرہم
مقبلین و امام غزالی در احیاء العلوم در باب ثانی از حقوق اخوۃ وصحبۃ گفتہ ویقوم
لہم اذا اقبلوا الا لقعود ہم حتی یقعد والخ و نیز در ادب خامس از کتاب مذکور تصریحاً
میفرماید فالقیام عند الدخول للداخل لم یکن من عادۃ العرب بل کانت الصحابۃ لا یقومون
لرسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی بعض الاحوال کما رواہ انس رضی ولکن اذا لم یثبت
فیہ نہی عام فلا نری فیہ باسا فی البلاد والتی جرت بہ العادۃ فیہا باکرام الداخل بالقیام
فان القصد منہ الاحترام الاکرام وتطییب القلوب بہ وکذلک سائر انواع المساعدۃ قصد بہا تطییب
القلب واصطلح علیہا جماعۃ فلا باس بمساعدتہم علیہا بل الاحسن المساعدۃ الافیما ورد فیہ
نہی لا یقبل التاویل انتہی و در باب حقوق الوالدین و الولد گفتہ وقیل لما دخل
یعقوب علی یوسف علیہما السلام لم یقم لہ فاوحی اللہ تعالی الیہ اتتعاظم ان تقوم لابیک
وعزتی وجلالی لا اخرجت من صلبک نبیاً و امام قشیری در باب الجود والسخاء از رسالہ
قشیریہ میگوید وقال ابراہیم بن الجنید کان یقال اربع لا ینبغی للشریف ان یانف منہن
وان کان امیراً قیامہ من مجلسہ لابیہ وخدمتہ لضیفہ وخدمتہ لعالم و الطاکی در مجمع الفتاوی
گفتہ قیام القاری جائز اذا جاء اعلم منہ او استادہ الذی علمہ القرآن او لعالم او ابوہ او

ولا یجوز القیام لغیرہم وانکان الجاہی من الاجلۃ والاشراف و در قنیہ گوید قیام الجالس
فی المسجد لمن دخل علیہ تعظیما وقیام قاری القرآن لمن یجیئ تعظیما لا یکرہ اذا کان ممن یستحق
التعظیم و در زاہدی است لا یکرہ ان یقوم لآخر فی المسجد تعظیما لہ وکذا لو قام القاری
فی خلال قراءتہ تعظیما لہ و در ظہیریہ می آرد لا یجوز ان یقوم القاری الا للعالم او لابیہ
او استاذہ المعلم و در قاضیخان است قوم یقرؤن القرآن من المصاحف او یقرء رجل
واحد فدخل علیہم واحد من الاجلۃ والاشراف فقام القاری لاجلہ قالوا ان دخل علیہ
عالم او ابوہ او استاذہ الذی علمہ العلم جاز لہ ان یقوم لاجلہ وما سوی ذلک لا یجوز
وکذا فی خزانۃ المفتین و در مفاتیح شرح مصابیح گوید اما ان قام لاخیہ المسلم اکرامۃ
لنفسہ وتعظیما لدینہ فقد احسن الخ و در مفاتیح الجنان ومصابیح الجنان شرح شرعۃ
الاسلام آوردہ ثم اعلم ان التحقیق فی ہذا المقام ہو ان القیام ان کان علی سبیل
الاکرام او علی سبیل الاعظام اذا کان غیر مشوب بحظ من الحظوظ النفسانیۃ یجوز ولا یکرہ
بل یکون حسنا فی بعض المواضع یؤیدہ ما ذکرہ فی شرح زین العرب حیث قال و
عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم لا تقوموا کما تقوم الاعاجم یعظم بعضہم بعضا کانہ یرید ان
یہ ذلک وان یعظمہم للمال والمنصب واما اذا لم یطلب الجاہی ذلک کان التعظیم
لعلمہ وصلاحہ فہو یکون القیام للہ تعالی فیکون حسنا الخ و در کتاب وظائف النبی است
ولیس القیام للداخل والتزحزح لہ من مکانہ وانکان فی المجلس سعۃ وللعالم والصالح
ونحوہ وانکان بغرض دنیوی فہو ممنوع وکذا القیام لذلک وفی کنز العباد لا یقوم
لآخر فی المسجد فانہ قال صلی اللہ علیہ وسلم لا تعظمونی فی بیت ربی ولہذا اوصی السلف تلامذتہم ان لا یقوموا
الیہم فی المسجد اذا دخلوا انتہی قال صاحب جامع الرموز وفیہ اشارۃ الی جواز ما تعارف فی زماننا

من قیامہم فی غیر المسجد عند اتمام الدرس و در فتاوی السراج المنیر است ولا یکرہ قیام الجالس فی المسجد لمن دخل علیہ تعظیما لہ وکذا قیام قاری القران کما فی القنیۃ ولا یقوم لآخر فی المسجد وانہ قال النبی علیہ السلام لا تقوموا
فی بیت ربی کما فی کنز العباد ویجوز ما تعارف فی زماننا من قیامہم فی غیر المسجد عند اتمام
الدرس کما فی جامع الرموز انتہی و در جامع شتی نقلا عن فوائد الدرایۃ فی شرح
الہدایۃ می آرد تجوز الخدمۃ لغیر اللہ تعالی بالقیام واخذ الیدین الی آخرہ ونیز دران است
وقد روی عن ابی یوسف القاضی تلمیذ ابی حنیفۃ الکوفی رحمہما اللہ تعالی انہ اذا جاء خادمہ
بالقرآن استقبلہ انتہی و حافظ السیوطی در اتقان گفتہ والصواب ما قالہ النووی
فی التبیان من استحباب ذلک ای القیام للمصحف لما فیہ من التعظیم وعدم التہاون
بہ انتہی و در انموذج اللبیب فی خصائص الحبیب گفتہ ویکرہ لقاریہ ای حدیثہ
ان یقوم لاحد ونیز دران است وان الرجل لیقوم لاخیہ من مجلسہ الا النبی فانہم لا یقومون
لاحد و امام نووی رح در باب اول از رسالہ خود گفتہ و حاصلہ انہ ثبت ذلک من فعل
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بنفسہ الکریمۃ وبامرہ بذلک الانصار وتقریرہ حین فعل
بحضرتہ ومن فعل جماعۃ من الصحابۃ رض فی مواطن وجہات مختلفۃ ومن جہۃ ائمۃ المسلمین
فی الحدیث والفقہ والزہد والتوفیق الخ و قنیۃ شدنی است کہ جمہور این قیام را مطلقا
جائز دارند و جماعتی برای عالم و والد و استاذ مباح و برای غیر اینہا ناجائز دانند و جمعی
برای کسیکہ متوقع قیام باشد مناسب و برای غیر متوقع قابل الترک گویند و بعضی
مطلقا منع کنند در عینی شرح ہدایہ است الفصل الثانی فی قیام الرجل اختلفوا فیہ
فمنہم من منع ذلک لما روی ابو داؤد باسنادہ الی ابی امامۃ قال خرج علینا رسول اللہ
صلے اللہ علیہ وسلم متوکئا علی عصا فقمنا الیہ فقال لا تقوموا کما تقوم الاعاجم یعظم بعضہم

بعضا ومنہم من اباحہ مستدلا بالقیام النبی صلی اللہ علیہ وسلم لبنتہ فاطمۃ وہو الذی ذکرنا
عن قریب ومنہم من فصل علی ما قال فی قاضیخان قوم یقرؤن القرآن او واحد فدخل
علیہم واحد من الاشراف فقالوا ان دخل عالم او ابوہ او استاذہ جاز ان یقوم لاجلہ
وفیما سوی ذلک لا یجوز انتہی ومنہم من قال انہ کان الداخل علی قوم او علی احد ممن
یتوقع القیام لا ینبغی ان یقوم حتی یتضرر بترکہ وان کان لا یتوقع ذلک ترکہ کما حکی عن الشیخ
ابی القاسم السمرقندی انتہی ودر غایۃ البیان حاشیہ ہدایہ ہست واما القیام فہل یجوز
ام لا فقد روی صاحب السنن فی اواخر السنن باسنادہ الی ابی امامۃ قال خرج علینا رسول
اللہ صلی اللہ علیہ وسلم متوکئا علی عصا فقمنا الیہ فقال لا تقوموا کما تقوم الاعاجم یعظم
بعضہم بعضا وروی صاحب السنن ایضا باسنادہ الی ابی سعید الخدری رض ان اہل
قریظۃ لما نزلوا علی حکم سعد ارسل الیہ النبی صلی اللہ علیہ وسلم فجاء علی حمار اقمر فقال
النبی صلی اللہ علیہ وسلم قوموا الی سیدکم او الی خیرکم فجاء حتی قعد الی رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم وروی صاحب السنن ایضا باسنادہ الی عائشۃ بنت طلحۃ عن
ام المؤمنین عائشۃ قالت ما رأیت احدا اشبہ سمتا وہدیا ودلا برسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم من فاطمۃ کانت اذا دخلت علیہ قام الیہا فاخذ بیدہا فقبلہا واجلسہا فی
مجلسہ وکان اذا دخل علیہا قامت الیہ واخذت بیدہ فقبلتہ واجلستہ فی مجلسہا وحکی
عن الشیخ ابی القاسم الحکیم السمرقندی انہ کان اذا دخل علیہ احد من الاغنیاء یقوم لہ
ویعظمہ ولا یقوم للفقراء وطلبۃ العلم فقیل لہ فی ذلک فقال ان الاغنیاء یتوقعون منی التعظیم
فلو ترکت تعظیمہم تضرروا والفقراء وطلبۃ العلم لا یطمعون منی ذلک وانما یطمعون
جواب السلام والکلام معہم فی العلم ونحوہ ولا یتضررون بترک القیام ذکرہ المجوبی

فی شرح الجامع الصغیر انتہی و در طحطاوی است قال الشرنبلالی اختلفوا فیہ ای
فی القیام فمنہم من منع ذلک لما روی ابو داؤد باسنادہ الی ابی امامۃ قال خرج علینا
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم متوکئا علی عصا فقمنا الیہ فقال لا تقوموا کما تقوم
الاعاجم یعظم بعضہم بعضا ومنہم من اباحہ استدلالا بقیام النبی صلی اللہ علیہ وسلم لفاطمۃ
ومنہم من فصل علی ما قالہ فی فتاوی قاضیخان قوم یقرؤن القرآن او واحد فدخل علیہم واحد
من الاشراف فقالوا ان دخل علیہ عالم او ابوہ او استادہ جاز ان یقوم لاجلہ وفیما سوی
ذلک لا یجوز انتہی و فی مجمع الفتاوی للانطاکی قیام القاری جائز اذا جاء اعلم منہ او
استادہ الذی علمہ القرآن او العالم او ابوہ او امہ و لا یجوز القیام لغیرہم وان کان یجاء
من الاجلۃ و الاشراف ونقل الشرنبلالی عن ابی وہبان ما نصہ اقول و فی عصرنا ینبغی
ان یستحب ذلک ای القیام لما یورث ترکہ من الحقد والبغضاء والعداوۃ لا سیما اذا کان
ذلک فی مکان اعتید فیہ القیام و ما ورد من التوعد علیہ انما ہو فی حق من یحب القیام
بین یدیہ کما یفعلہ الترک والاعاجم وعدم ورودہ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم والصحابۃ
ولم یفعلوہ ای القیام للنبی صلی اللہ علیہ وسلم لا یدل علی کراہتہ لانہ لم یکن من
عادتہم و قال التلمسانی والقیام اربعۃ اقسام فمحظورہ القیام لمن یحب ان یقام
لہ ومکروہہ القیام لمن لا یحب ان یقام لہ ومجاوزہ القیام للعالم المتواضع وحسنہ للقادم
من سفر کذا نقل عنہ مولانا علی القاری فی شرح الشفا و احتجاج کردہ اند مانعان بہ حدیث
انس رضہ کہ روایت کردہ ہست آن را ترمذی یعنی قال لم یکن شخص احب الیہم من
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وکانوا اذا راوہ لم یقوموا لما یعلمون من کراہتہ لذلک
وجواب دادہ اند کہ نبود این کراہت مگر از انکہ متحقق بود میان آنحضرت علیہ الصلوۃ

والسلام وصحابہ کرام کمال محبت و رسوخ مودت کہ موجب رفع تکلف و حشمت است و محمد آنحضرت
صلے اللہ علیہ وسلم غایۃ متواضع شیخ ابن حجر رحمہ در شرح مشکوٰۃ گفتہ قولہ کراہتہ لذلک ای
القیام جرہ ہی للتواضع وقیل سے ہے لسبب الاتحاد الموجب لرفع التکلف والحشمۃ فان الآداب
الظاہرۃ عنوان الآداب الباطنۃ فاذا صفت القلوب بالمحبۃ استغنی عن تکلف اظہار ما فیہا والحاصل ان القیام
وترکہ یختلف بحسب الازمان والاحوال والاشخاص انتہی وطیبی گفتہ ولعل الکراہۃ لسبب المحبۃ
المقتضی للاتحاد الموجب لرفع التکلف والحشمۃ ویدل علیہ قولہ لم یکن شخص احب الیہم من
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انتہی و سید در حاشیہ مشکوٰۃ گفتہ قولہ لما یعلمون من کراہتہ
ہذہ الکراہیۃ لسبب الاتحاد الموجب لرفع التکلف والحشمۃ فان الآداب الظاہرۃ عنوان
الآداب الباطنۃ فاذا صفت القلوب بالمحبۃ استغنی عن تکلف اظہار ما فیہا والحاصل ان
القیام یختلف بحسب الازمان والاحوال والاشخاص انتہی و در مجمع بحار الانوار از شرح
جامع الاصول نقل کردہ وذلک للاتحاد الموجب لرفع الحشمۃ ومہما صفت القلوب استغنی
من تکلف اظہار ما فیہا والحاصل ان القیام وترکہ بحسب الازمان والاحوال والاشخاص
وملا علی قاری در مرقات گفتہ لم یقوموا لما یعلمون من کراہتہ لذلک ای القیام تواضعا
لربہ ومخالفۃ لعادۃ المتکبرین والمتجبرین بل اختیار الثبات علی عادۃ العرب فی ترک التکلف
فی قیامہم وجلوسہم واکلہم وشربہم ولبسہم ومشیہم وسائر افعالہم واخلاقہم ولذا روی انا واتقیاء
امتی براء من التکلف و شیخ محدث دہلوی رحمہ در لمعات گفتہ [illegible] فی حدیث انس
من کراہیتہ صلی اللہ علیہ وسلم قیام الصحابۃ لہ فانما ہی من جہۃ الاتحاد الموجب لرفع
التکلف والحشمۃ لا للنہی عنہ الخ و باز گفتہ قولہ لما یعلمون من کراہیتہ لذلک قد سبق ان ہذہ
الکراہۃ لم تکن للنہی بل لرفع التکلف وصفاء المحبۃ فالقیام یختلف بحسب الازمان والاحوال

والاشخاص وبانذرت فصل ثالث گفتہ فان الحق ان القیام عند الدخول کان واقعا فی
زمنہ صلے اللہ علیہ وسلم والکراہۃ انما کانت للتکلف ولم یکن معتادا و در ترجمہ گوید تطبیق
گفتہ کہ این کراہیتہ ازجہتہ کمال محبتہ و رسوخ مودۃ وصفای باطن و تالیف قلوب بود
کہ موجب رفع تکلف وحشمتہ و وجود اتحاد و یگانگی است پس حاصل آن آید کہ گاہی کردہ
اند و گاہی نہ وباین وجہ حاصل میگردد تطبیق میان احادیث انتہی وامام نووی در رسالہ
خود گفتہ و ہذا جواب صحیح لا یرتاب فیہ الا جاہل او معاند والجواب ان النبی صلے اللہ علیہ
وسلم کان بینہ وبین اصحابہ من الانس وکمال الود والصفا مالا یحتمل زیادۃ الاکرام بالقیام
فلم یکن فی القیام مقصود بخلاف غیرہ فان فرض صاحب لانسان قریبا من ہذہ الحالۃ
فلا حاجۃ الی القیام انتہی وقال الامام ابوحامد الغزالی علیہ الرحمۃ فی الباب الثانی من
حقوق الاخوۃ والصحبۃ من کتاب احیاء العلوم ویقوم لہم اذا اقبلوا الا بقعودہم حتی یقعدوا
ومہما تم الاتحاد خف جملۃ من ہذہ الحقوق مثل القیام والاعتذار والثناء فانہا من حقوق
الصحبۃ وفی ضمنہا نوع من الاجنبیۃ والتکلف فاذا تم الاتحاد انطوی بساط التکلف بالکلیۃ
فلا یسلک بہ الا مسلک نفسہ لان ہذہ الاداب الظاہرۃ عنوان آداب الباطنۃ وصفاء القلوب
ومہما عرفت القلوب استغنی عن تکلف اظہار فیہا و ذکر فرمودہ است وی رحمۃ اللہ علیہ حدیث
مذکور را در باب تواضع انس رضی اللہ عنہ صلے اللہ علیہ وسلم حیث قال وکان اصحابہ لا یقومون لہ لما
عرفوا من کراہیتہ لذلک وامام یافعی رح نیز حدیث مذکور را در باب تواضع انس و صلے اللہ
علیہ وسلم حیث قال وکان اصحابہ لا یقومون لہ لما عرفوا من کراہیتہ لذلک وامام یافعی
نیز حدیث مذکور را در باب تواضع آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ذکر کردہ اند ما قالوا میگوید
عبد ضعیف اصلحہ اللہ تعالی حالہ کہ بر عارف اسالیب کلام مخفی نخواہد بود کہ نیست سوق

این کلام مگر برای بیان اجبیۃ خیر الانام علیہ الصلوٰۃ والسلام لصحابہ کرام و قول وی
رضی اللہ عنہ وکانوا اذا راوہ از قبیل بیان لوازم و مویدات است کہ بعد بیان حال
صحابہ رضی در باب کمال محبت داشتن بآنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نہ بیان نفس محبۃ
و اعظمیۃ و امثال آن ذکر عدم قیام ایشان برای وی صلی اللہ علیہ وسلم لطریقی
کردہ کہ عدم القیام را الی وقت الرؤیۃ لا بوقت اسمجئے تعلیق نمودہ وبانہ
قیام را بکراہیۃ القیام او کراہیت صلی اللہ علیہ وسلم
للقیام موجبہ ناکردہ بقول خود لما یعلمون من کراہیتہ لذلک
بزیادۃ کلمہ یعلمون کہ مخبر از رازداری در مزشناسی طرفین خاص است و اختیار لفظ ذلک
بجای القیام مطلق ساختہ و مقصود کلام و حاصل مرام آنکہ بودند صحابہ رضی کہ ہیچ کس را
از آنحضرت محبوب ترنمی داشتند و ازانجا است کہ بحکم ان المحب لمن یحب مطیع
اطاعۃ و رضا جوئی او بر ادب و تعظیم مقدم داشتہ بودند ہر چند ازان اہتمامیکہ ایشان
در تعظیم و ادب آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم میداشتند میخواستند کہ بفور دیدن وی
صلی اللہ علیہ وسلم برخیزند مگر چون راز دار و رمز شناس بودند و می دانستند و می شناختند
کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم گوارا نمیفرمایند پس می دیدند و برنمی خاستند لیکن حسان
بن ثابت رضی کہ با انیہمہ چون می بر می خاست چنانکہ صاحب نظم الدرر و المرجان حدیث
مذکور را بزیادۃ الاحسان بن ثابت کان یقوم لہ و یقول لا یلیق لمن لہ دین و عقل ان
یراک یا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ولا یقوم لک نقل کردہ و للناس فیما یعشقون
مذاہب و این کراہیۃ وی صلی اللہ علیہ وسلم یا از جہۃ تواضع بود یا از جہۃ شفقۃ و رحمۃ
از انکہ ثابت و راسخ شدہ بود خلوص فدویت و غلامی ایشان رضی پیش آنحضرت صلی اللہ

علیه وسلم وتحقق بود درمیان وی علیه الصلوة والسلام وصحابه کرام کمال محبت واتحاد وبوجه
مودت وهیچ ضرورة نمی دانست باقامت این گونه مراسم تکلف وحشمت پس ظاهر شد که بنا نهادن
را درباب عدم جواز قیام تعظیمی مطلقا برای داخل مجلس باین حدیث تمسک نمی رسد
ومع هذا اگر تسلیم کرده شود ناپسندیدگی عام تاهم صریح ظاهر است که نبود این مواظبت مگر
برسبیل عادت پس فعل اختیار قیام وترک قیام سر از قبیل سنن زوائد خواهد بود وصدر
الشریعة عبید الله بن مسعود حنفی در شرح وقایة الروایة گفته قلت السنة ما واظب النبی
علیه السلام مع الترک احیانا فان کانت المواظبة المذکورة علی سبیل العبادة فسنن الهدی
وان کانت علی سبیل العادة فسنن الزوائد کلبس الثوب والاکل بالیمین وتقدیم الرجل
الیمنی فی الدخول ونحو ذلک فکلامنا فی الاول ومواظبة النبی صلی الله علیه وسلم علی القیام
کانت من قبیل الثانی الخ وتصریح کرده است غیر واحد که ترک سنن زوائد موجب اسائة
وکراهیة نباشد چنانچه شامی در حاشیه درمختار گفته فما کان فعله اولی من ترکه مع منع الترک ان
ثبت بدلیل قطعی ففرض او بظنی فواجب وبلا منع الترک ان کان مما واظب علیه الرسول
صلی الله علیه وسلم او الخلفاء الراشدون من بعده فسنة والا فمندوب ونفل والسنة
نوعان سنة الهدی وترکها یوجب اسائة وکراهیة کالجماعة والاذان والاقامة ونحوها وسنة
الزوائد وترکها لا یوجب ذلک کسیر النبی علیه الصلوة والسلام فی لباسه وقیامه وقعوده
والنفل ومنه المندوب یثاب فاعله ولا یسیئ تارکه قیل وهو دون السنن الزوائد الخ
وشمس الدین محمد خراسانی قهستانی در جامع الرموز گفته وهی نوعان سنة هدی ویقال
لها السنة الموکدة کالاذان والاقامة والسنن الرواتب والمضمضة والاستنشاق علی ما سیاتی
وحکمه کالواجب المطالبة فی الدنیا الا ان تارکه یعاقب وتارکها یعاتب وسنن الزوائد کاذان

التنفرد والسواک والافعال المعهودة فی الصلوة ومن خارجها وتارکهما غیر معاتب ودر
موضع دیگر گفته واعلم انه اذا ترک سنة من السنن الهدی قیل یکره او یسیئی واذا ترک
سنة من السنن الزوائد قیل لا باس به الخ اندرین صورت از این مواظبت هرگز منهی بودن
قیام تعظیمی و کراهیة آن ثابت نمی شود واستدلال مانعان بالکلیه ساقط میگردد ولهذا علما
واحتجاج نکرده اند مانعان بحدیثیکه ترمذی از ابی مجلز روایت کرده یعنی خرج معاویة علی عبد الله
بن الزبیر وابن صفوان حین راوه فقال اجلسا سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم
یقول من سره ان یتمثل له الرجال قیاما فلیتبوء مقعده من النار لیکن نیست این استمساک
مگر از عدم تفرقه در حکم من یقوم وحکم من یقوم له چرا که معنی من سره ان یتمثل له الرجال
قیاما فلیتبوء مقعده من النار این است کسیکه شاد وخوشحال کند او را آنکه برخیزند
برای او مردمان برخاستنی پس باید که بگیرد وساخته کند جای نشست خود را از آتش
دوزخ یعنی نمی رسد ونمی باید کسی را که برای او برخاسته باشند آنکه خوش شود وخواهش
کند این بر پا ایستادن مردم را وصریح ظاهر است که نیست این حکم مگر نسبت من یقوم
له ونیست تعرض در این حدیث بحال قایم وقیام کننده بلکه درین حدیث بکدام حکم
عام نسبت من یقوم له نیز تعرض نفی نشده زجر ووعید که ارشاد رفته بصورة خاص سرور
وخواهش تعلیق یافته پس ثابت نمی شود از این حدیث منهی عنه ومکروه بودن قیام
قیام تعظیما قال الامام النووی واما الحدیث الثانی فقد اولع الناس فی الاحتجاج
به والجواب عنه من اوجه الاصح والاولی ان معناه الصریح الظاهر الزجر الاکید
والوعید الشدید للانسان ان یحب قیام الناس له ولیس فیه تعرض للقیام والنهی
وهذا متفق علیه وهو انه لا یحل لای یحب قیام الناس له والنهی عنه هو محبة القیام

ولا یشترط کراہتہ لذلک وخطور ذلک ببالہ حتی اذا لم یخطر ببالہ وقاموا لہ او لم یقوموا
فلا ذم علیہ فاذا کان معنی الحدیث ماذکرنا ہ فمحبتہ ان یقام لہ محرمتہ فاذا احب فقد ارتکب
التحریم سواء اقیم لہ او لم یقم فمدار التحریم علی المحبۃ ولا تاثیر لقیام القائم ولا نہی
فی حقہ بحال فلا یصح الاحتجاج بہذا الحدیث فان قال من لا تحقیق عندہ ان قیام القائم
سبب لوقوع ہذا فی المنہی عنہ قلنا ہذا سوال فاسد لا یستحق سائلہ جوابا فان نزع علیہ
قیل ما قدمناہ فان الوقوع فی المنہی عنہ متعلق بالمحبۃ فحسب وقام رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم الی عکرمۃ بن ابی جہل والقی ثوبہ لنظیرہ وقال قوموا الی سیدکم وقال صلی اللہ
علیہ وسلم من احب ان یتمثل لہ الرجال قیاما فکل من احب ان یقوم لہ فلا تقم لہ وقال
البغوی وغیرہ فہذا فی من یامرہم بذلک ویلزمہم ایاہ علی طریق النخوۃ والکبر واما ابو موسی
الاشعری فقال معنی الحدیث ان یقوم الرجل علی راسہ کما یقام بین یدی الملوک
فہولاء ساداتٍ اعصارہم قد تعاضدت اقوالہم فی تفسیر ہذا الحدیث بما ذکروہ واللہ اعلم
انتہی و در مرقاۃ الصعود ست وقال الطیبی ہذا الخبر انما فیہ نہی عن ان یقام لہ من السرور
بذلک لا عن ان یقوم لہ اکراما وقال ابن قتیبہ معناہ من اراد ان یقوم الرجال علی
راسہ کما یقام بین ایدی ملوک الاعاجم ولیس المراد نہی الرجل عن القیام لاخیہ اذا سلم
علیہ ورجح النووی ما قالہ الطبری فقال الاصح والاولی بل الذی لا حاجۃ الی ما سواہ ان
معناہ زجر المکلف ان یحب قیام الناس الیہ ولیس فیہ تعریض للقیام بنہی ولا بغیرہ الخ
و در مرقاۃ شرح مشکوۃ ست قیل ہذا الوعید لمن سلک فیہ طریق التکبر لقرینۃ السرور
للمثول واما اذا لم یطلب ذلک وقاموا من تلقاء انفسہم طلبا للثواب او لارادۃ التواضع
فلا باس بہ وقد روی البیہقی فی شعب الایمان عن الخطابی فی معنی الحدیث ہو ان

بامرہم بذلک ولہذا ہم باثم علی مذہب الکبر والنخوۃ وقال فی حدیث سعد ودلالۃ علی ان قیام
المرولین یدی الرئیس الفاضل والوالی العادل وقیام المتعلم للمعلم مستحب غیر مکروہ والشیخ
محدث دہلوی در اشعۃ اللمعات بذیل ہمین حدیث گفتہ واز اینجا معلوم می شود کہ مکروہ و منہی
عنہ دوست داشتن برپا ایستادن مردم است بخدمت بطریق تعظیم وتکبر وآنچہ برائن وجہ
نبود مکروہ نباشد انتہی میگوید عبد ضعیف اصلح اللہ تعالی حالہ ظاہر آنست کہ اگر منہی عنہ
می بود قیام تعظیمی مسلمانان واقع و درست نبود عمل درآمد آن درمیان عہد عموماً ضرور است
کہ ہمیشہ جاری می بود عادۃ ہمہ صحابہ رضی اللہ تعالی عنہم بر عدم قیام دیدہ ودانستہ
بلاضرورۃ کاربند نمی شدند عبد اللہ بن الزبیر وابن صفوان رضی اللہ عنہم خلاف تعاملیکہ شبانہ روز
باخود واقع بود وہر لحظہ آنرا می دیدند وبران عمل مید اشتند بلاشبہ شان این حضرات
رضی اللہ تعالی عنہم ازان ارفع است کہ دیدہ ودانستہ مرتکب وخواہان ممنوعات
شرعیہ شوند وآنہم بلاضرورۃ ملجیہ واگر ممنوع می بود قیام قائم چگونہ تعرض نمی کرد معاویہ رضی اللہ عنہ
بحال قیام من یقوم وچرا باوجود تقاضای مقام تصریح ضروری گذاشتہ باظہار
خاص کیفیۃ حالی از حالات من یقوم لہ می پرداخت پس ازاینجا ظاہر میشود کہ معاویہ رضی اللہ عنہ
نیز قیام تعظیمی اجائز میدانست وہرگاہ ثابت شدہ است قیام خود معاویہ رضی اللہ عنہ برای
کالبس بن ربیعہ پس متعین است کہ نیست مقصود وی رضی اللہ عنہ بیان عدم جواز قیام تعظیمی
بلکہ اصل آن است کہ وی رضی اللہ عنہ بمقتضای حدیث مذکور عدم مسرت وعدم خواہش خود
باین اہتمام نمودن واز حسین روبیہ برخاستن ظاہر کردہ متواضعانہ عبد اللہ بن الزبیر
وابن صفوان را برای نشستن فرمود وچرا وی رضی اللہ عنہ براین حالۃ سکوت میشد وچگونہ
کراہیۃ وعدم مسرت باین قیام برای نفس خود نمی بود کہ خود حکم مسرت وخواستن خود

علم آگاہی خود بیان کردہ پس کراہیۃ معاویہ رض از این قیام بالنفسہ نہ برای کراہیۃ قیام فی نفسہ
است وہرگز مقصودش از این کلام بیان ممنوعہ قیامیکہ برای داخل مجلس باشد شدن
نمی تواند لیکن اگر مراد از تمثل وقوف باشد پس بامانحن فیہ تعلقی ندارد در فتح الودود داست
ای من احب ان یقوم بین یدیہ او علی راسہ احد للتعظیم وقیل ان یقوموا بین یدیہ او
عن جانب کما یفعل بالامراء فی مجالسہم وہو زی العجم تکبرا واذلالا للناس وعلی ہذا فلعل
معاویۃ رض کرہ القیام لہ خوفا من التشبہ بہذا القیام المنہی عنہ انتہی وعلامہ ابن حجر در شرح
مشکوٰۃ گفتہ قولہ ان یتمثل التمثل ہنا ان یقف احد قائما علی راس احد او بین یدیہ للخدمۃ
یعنی من احب ان یقوم علی راسہ او بین یدیہ احد لتعظیمہ یہیا منزلہ من النار یقال مثل
بین یدیہ مثولا ای انتصب قائما والتمثل الانتصاب انتہی ومولانا علی قاری رح در مرقات شرح
مشکوٰۃ گفتہ ان یتمثل ای ینتصب لہ الرجال قیاما ای یقفون بین یدیہ قائمین لخدمتہ
وتعظیمہ من قولہم مثل بین یدیہ مثولا ای انتصب قائما کذا ذکرہ بعض الشراح والظاہر
انہم اذا کانوا قائمین للخدمۃ لا للتعظیم فلاباس بہ الخ ودر شرح عین العلم گفتہ وکذا القیام
علی ہیئۃ الوقوف فی الصلوٰۃ لحدیث من سرہ ان یتمثل لہ الرجال فلیتبوأ مقعدہ من
النار الخ وبر این تقدیر مقصود کلام آن است کہ چون معاویہ رض برآمد وعبد اللہ بن
الزبیر وابن صفوان رض بنظر اہتمام در تعظیم وادب بفور دیدن برپا ایستادند وناساختہ
وناخواستہ صورۃ تمثل ووقوف پیدا آمد پس وی رض بمقتضای احتیاط از این مشابہۃ
تمثل ووقوف منع کرد وبرای نشستن فرمود تا از حکم من سرہ ان یتمثل لہ الرجال
فلیتبوأ مقعدہ من النار بر حذر ودورتر باشد وبما ذکرنا ظہر ان ما افادہ الشیخ ابن القیم
حیث قال وفیہ رد علی من زعم ان معناہ ان یقوم الرجال فی حضرہ وہو قاعد فانہ

سعادتیہ ثم روی الخبر لما قام الیہ حین خرج واما الاحادیث المتقدمۃ فالقیام فیہا مارخص للقادم
مع انہ قیام الیہ للتلقی لا قیام لہ انتہی محل نظر لانہ انما روی الخبر لما قاموا الیہ حین رویتہ وحصلت
صورتہا التمثل والوقوف وذلک لا یدل علی ذم قیام الرجل للداخل فی المجلس سلمنا انہ ان
اراد بالقیام حین الخروج القیام حین الدخول فی المجلس ففیہ مع قطع النظر عن تحقیق الفرق
البین بینہما انہ ممنوع وان اراد القیام حین الرویۃ کما ہو الظاہر من الحدیث فلا یفید ذم
انک قد علمت مما سبق ان قیام الیہ لیس مباینا محتا لقیام لہ اہل قد یکون جزءا منہ واللہ
اعلم واحتجاج کردہ اند مانعان بحدیثیکہ ابوداؤد از ابوامامہ روایت کردہ یعنی قال خرج
علینا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم متوکئا علی عصا فقمنا الیہ فقال لا تقوموا کما یقوم
الاعاجم یعظم بعضہم بعضا لیکن پوشیدہ نماند کہ تمام نیست این احتجاج چرا کہ مراد از قیام درین
کلام معجز نظام یا وقوف است چنانکہ ملا علی قاری در مرقات شرح مشکوۃ اختیار کردہ حیث
قال ولعل الاوجہ ان یقال انہم قاموا متمثلین فنہاہم ذلک وعبر عنہ بمطلق القیام للمسامحۃ
فی المرام والمراد بالقیام الوقوف وبرین تقدیر تعلقی بما نحن فیہ ندارد عام ازانکہ نہی تحریمی باشد یا
عموما یا خصوصا از اصل وقوف باشد یا از وقوف بر کیفیۃ خاص یا قیام بمعنی خود است
یعنی برخیزیدہ چنانکہ برمیخیزند اعاجم وبرین تقدیر نہی تحریمی است یا نہی تنزیہی وتشبیہ در اصل
ایستادن یا بر کیفیۃ خاص وبہر صورۃ یا نہی خاص بطائفہ عرب است یا در باب قیام برای نفس
نفیس نبی صلی اللہ علیہ وسلم عموما یا بنسبت صحابہ کرام براہ تواضع یا شفقت ورحمت یا اتحاد
خاص یا نہی عام است اما اگر تشبیہ بر کیفیۃ خاص مراد دارند عام ازانکہ نہی تنزیہی یا تحریمی
عام یا خاص باشد چنانکہ مولانا علی قاری در شرح شفا بذیل ہمین حدیث گفتہ فقال ای
تواضعا لا تقوموا ای لی او مطلقا کما یقوم الاعاجم ای بطریق الالتزام او علی سبیل الوقوف

علی الاقدام تعظیم بعضهما ای بعض تلک الجماعة بعضا علی ما هو دأب الملوک الفخام والاکاسرة
العظام الخ وباز گفته والاقرب ان یحمل النهی علی التنزیه او خاص بطائفة العرب لان
یستمروا علی عادتهم من غیر تکلف فی مقام الآداب الخ پس ظاهر است که ممنوعیت اصل
قیام ازین حدیث ثابت نمیشود شیخ محدث دهلوی علیه الرحمة در اشعة اللمعات گوید یا بر کیفیة
خاص که چون عظیمی از عظمای ایشان در آید بمجرد دیدن وی برخیزند و اضطراب کنند
و پیش آیند و برای تعظیم وی بر پا ایستاده باشند چنانکه تلمیح باین کرده بقول خود تعظیم
بعضهم بعضا تعظیم میکنند بعض ایشان که اصاغر اند بعضی دیگر را که اکابر اند و برین توجیه
اصل قیام ممنوع نباشد چنانکه در بعضی احادیث آمده بلکه آنچه بطریق تعظیم و تجبر باشد انتهی
واگر تشبیه در اصل قیام باشد پس اگر نهی خاص باشد عام از آنکه تحریمی باشد یا تنزیهی پس
درین صورت هم ممنوعیت اصل قیام مطلق ثابت نمی شود و علی هذا القیاس اگر نهی
عام تنزیهی گیرند پس از پنجاه و شش صور محتمله در پنجاه و پنج صور مذکوره تمسک مانعان بر
حدیث ابوامامه راست نمی نشیند باقی ماند احتمال واحد که نهی عام تحریمی از اصل قیام
باشد و کدام دلیل و قرینه بر اراده آن قائم نیست بلکه قطع احتمال و ورود اذا رأیتمونی
فلا تقوموا در روایة دیگر مقتضی بودن ارشاد خاص در باب قیام صحابه کرام بهر آمدن
نفس نفیس وی علیه الصلوة والسلام است و ظاهر بنای آن بر تواضع است
چنانکه مختار قاضی عیاض مالکی و امام غزالی علیهما الرحمة بوده و برین تقدیر قول مذکور
از قبیل قول وی صلی الله علیه وسلم است که فرمود لا تفضلونی علی یونس بن متی
ولا تخیرونی علی موسی و از قبیل آنچه که روایت کرده است آنرا ابوهریره رضی الله تعالی
دخلت السوق مع النبی صلی الله علیه وسلم فاشتری سراویل فقال للوزان زن

واسج وذکر القصة قال فوثب الی ید النبی صلے اللہ علیہ وسلم لیقبلها فجذب یده و
قال هذا الفعل الاعاجم یفعلونه بملوکها ولست بملک الی آخر الحدیث واز قبیل دیگر همین قسم
ارشادات که آورده اند آنرا درباب تواضع آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم پس ثابت
نخواهد شد ازین حدیث ابوامامه کراهیة ومنهی عنه بودن قیام تعظیمی چنانکه ثابت
نشد کراهیة ومنهی عنه بودن تقبیل دست وپا بر وجه مبارات واکرام از روایة آنچه
که ذکر یافت ابن ماجه قزوینی در سنن خود روایت کرده است بوسه دادن قومی از
یهود دست وپای مبارک آنحضرت صلے اللہ علیہ وسلم را وذکر کرده اند ابوداؤد
وابن ماجه در سنن خود بوسه دادن عبد اللہ بن عمر رض دست مبارک آنحضرت علیه
الصلوة والسلام را ونیز روایت کرده است ابوداؤد بوسه دادن زارع وغیره دست و
پای مبارک آنحضرت را وگذشت ذکر بوسه دادن زید بن ثابت رض دست
ابن عباس رضی اللہ عنه را وعینی در شرح هدایه گفته فعلم من مجموع ما ذکرنا اباحة تقبیل
الید والرجل والراس والکشح کما علم من الاحادیث المتقدمة اباحتها من الجبهة
المتقدمة وبین العینین وعلی الشفتین کما علم من حدیث عبد اللہ بن جعفر الذی
اخرجه البیهقی فی شعب الایمان وقد ذکرناه عن قریب فی جملة احادیث التقبیل
ولکن کل ذلک اذا کان علی وجه المبارات والاکرام واما اذا کان علی وجه الشهوة
لا یجوز الا فی حق الزوجین وذکر فی الواقعات ان تقبیل ید الامام او السلطان العادل
جائز لما روی سفیان انه قال تقبیل ید العالم او السلطان العادل سنة فقام عبد اللہ
بن المبارک وقبل راسه وقال من یحسن هذا غیرک واما تقبیل ید غیرهم فتکلموا فیه
فمنهم من قال ان کان الرجل یامن علی نفسه دنیوی حسنة وهو تعظیم المسلم واکرامه

لاباس به ثم قال فی الواقعات والمختار انه لارخصة فیه عن المتقدمین قلت ہذا اختلاف فی آحاد
انتہی وقال السید فی الحاشیة المشکوة قال النووی تقبیل ید الغیر ان کان لعلمه وصیانته او زہده
وعبادته ونحو ذلک من الامور الدینیة لم یکره بل مستحب وان کان لدنیاه او دنیاه وشوکته
کره وقیل یحرم انتہی وہکذا صرح غیر واحد وبہرکیف چون حدیث ابو امامه محتمل وجوه است
احتجاج مانعان بآن خود ساقط است واللہ اعلم وہرگاه از بیان احکام صورة اولی وثانیه
فراغت دست داد وقت آن آمد که کلام رود در صورة ثالثه که عبارت است از انکه چون
درآید کسی از معظمان پس حاضر مجلس بنظر علم وصلاح وغیره وجوه استحقاق تعظیم
برخاسته جای خود را برای او بگذارد پس باید دانست که جائز است گذاشتن جا برای
داخل مجلس لتطییب خاطر ورضا چنانکه گذشت حال برخاستن وجای گذاشتن حضرت
فاطمه رض وحال برخاستن وجای گذاشتن آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم وبیان گذاشتن
عمر بن عبد العزیز رض جای خود را برای بنت اسامة بن زید ونشانیدن وی را به جای
خود آری اگر مجالس صلوٰة وسماع وعظ وتذکیر وعلم وامثال آن باشد باید که بر نه خیزد
امام نووی درباب ثالث از رساله خود بذیل جواب تمسک بحدیث لا یقوم الرجل
للرجل من مجلسه گفته ویحتمل وجها ثالثا لیس ببعید وهو ان یکون معناه لا یقم من مجلس الصلوة
وسماع وعظ التذکیر والعلم ونحو ذلک فانه یکره له ان یؤثر بمجلسه فی ہذه المواطن غیره
باصل الموضع ویکره ایضا ان یؤثر بموضعه وینتقل الی موضع آخر بعد من الامام وہکذا
ما اشبه ہذا من التقرب یکره الایثار فیها الخ لیکن ممنوع است آنکه کسی را برخیزانیده در جای
او نشیند مسلم در صحیح خود از ابن عمر رضی اللہ تعالی عنهما روایت کرده است لا یقیمن احدکم
الرجل من مجلسه ثم یجلس فیه ونیز روایت کرده لا یقیمن احدکم اخاه ثم یجلس فی مجلسه وکان

ابن عمر اذا قام لہ رجل عن مجلسہ لم یجلس فیہ و روایت کردہ است ابوداؤد در سنن خود از سعید
بن ابو الحسن قال جاءنا ابو بکرۃ فی شہادۃ فقام لہ رجل من مجلسہ فابی ان یجلس فیہ وقال
ان النبی صلے اللہ علیہ وسلم نہی عن ذا و نیز روایت کردہ است از ابن عمر قال جاء رجل
الی النبی صلے اللہ علیہ وسلم فقام لہ رجل عن مجلسہ فذہب لیجلس فیہ فنہاہ النبی صلی
اللہ علیہ وسلم و در موطای امام محمد و شرح آن فتح المغطی است قال محمد وبہذا ناخذ
لا ینبغی للرجل المسلم ان یصنع ہذا ای ونحوہ من التعدی باخیہ ای المسلم ویقیمہ من المجلس
الذی استحقہ ثم یجلس فیہ وکذا اذا لم یجلس فیہ قیل ویستثنی منہ اذا کان المجلس مختصا بقاص
او مفت او مدرس فی المسجد وقعد فیہ غیرہ فلہ ان یقیمہ ویجلس فیہ انتہی وہکذا فی مجمع بحار
الانوار نقلا عن شرح جامع الاصول لمصنفہ و امام نووی در شرح صحیح مسلم گفتہ
واما قولہ وکان ابن عمر اذا قام لہ رجل عن مجلسہ لم یجلس فیہ فہذا ورع منہ ولیس
قعودہ فیہ حراما اذا قام برضاہ لکنہ تورع عنہ لوجہین احدہما انہ ربما استحیی منہ انسان فقام
لہ من مجلسہ من غیر طیب قلبہ فسد ابن عمر الباب لیسلم من ہذا والثانی ان الایثار بالقرب
مکروہ او خلاف الاولی فکان ابن عمر رضی اللہ تعالی عنہما یمتنع من ذلک لئلا یرتکب
احد بسببہ مکروہا او خلاف الاولی بان یتاخر عن موضعہ عن الصف الاول ویؤثرہ
بہ وشبہ ذلک الخ و مولانا علی قاری در مرقاۃ بذیل شرح حدیث سعید بن
ابی الحسن گفتہ ویمکن ان یکون الاشارۃ الی المعنی المفہوم من السیاق وہو ان یقام
احد من مجلسہ وہذا فی معناہ ویؤیدہ ما سبق من حدیث لا یقیم الرجل الرجل ویؤیدہ ما
اخرجہ البخاری عن ابن عمر رفعہ انہ صلے اللہ علیہ وسلم نہی ان یقام الرجل من مقعدہ
ویجلس فیہ آخر و باز بعد سطری چند فرمودہ والاظہر ان صاحب الثوب اذا کان اصلیا

یجوز لہ ذلک وکذلک اذا علم ان الشخص قام عن المجلس لطلب خاطرہ فلا باس بجلوسہ کما یستفاد من قولہ تفسحوا فی المجالس وکذا من قولہ سبحانہ واذا قیل انشزوا فانشزوا کما یدل علیہ حدیث صدر الدابۃ احق لصاحبہا الا اذا اذن وامثال ذلک کثیر فی الفروع کما فی باب امام الجنازۃ فامتناع الصحابی من الجلوس اما لشک رضاء الرجل لکونہ قام بامر او لسبب حیاء واما السبب الاحتیاط والورع واما حمل الحدیث علی الاطلاق انتہی اقول حدیث ابن عمر رضی اللہ تعالی عنہما راکہ روایۃ کردہ است آنرا ابو داؤد دانہ ہمین تنقیح وتصریح صدر قیاس باید گرفت اما صورۃ رابعہ کہ عبارۃ است ازانکہ چون درآید تونگری ہر بحظ نفسانی وتعظیم منصب ومال ودنیای او قیام باستقبال نمایند یا برای وی جای گذارند پس از تصریحاتیکہ بالا گذشت ظاہر میشود کہ حکمش عدم جواز ست وقال الامام القشیری فی الرسالۃ سمعت الاستاذ ابا علی الدقاق یقول فی الخبر من تواضع لغنی لاجل غناہ ذہب ثلثا دینہ ولو اعتقد فضلہ بقلبہ کما تواضع لہ بلسانہ ونفسہ ذہب دینہ کلہ انتہی قال الشیخ الدہلوی رح فی اللمعات ولا یجوز ان یکرم احدا لاجل دنیاہ فقد ورد فیہ وعید شدید وقال مولانا علی القاری فی شرح عین العلم والتواضع لہم ای وعن اظہار المذلۃ والمسکنۃ المستلزمۃ لاکرام الظلمۃ لاسیما ان رکع او سجد او مثل لہ قائما فی الخدمۃ والتواضع للظالم من المعصیۃ بل من تواضع لغنی لیس بظالم لاجل غناہ لالمعنی آخر یقتضی التواضع نقص ثلثا دینہ فکیف اذا تواضع للظالم فلا یبدلہ الا لحجر والسلام فاما تقبیل الید والاختیار فلا الا عند خوف الخ ثم قال فورد من اکرم فاسقا وہو مرتکب الحرام وکان الاکرام من غیر ضرورۃ فی ذلک المقام فقد اعان علی ہدم الاسلام ای علی تعطیل بعض ارکانہ بتعظیم الظالم الذی یجب الاہانۃ الخ وہمچنین است حکم صورۃ خامسہ

که عبارت است از آنکه پیش کسی از جباران اعضا الیستاده و باشند حاضران و تحقیق وارد شده
است من قعد والناس بین ایدیه قیام فهو من اهل النار اما مختفی مباد که ممنوع محبة وطلب قیام
و وقوف و سروریان نمودن است و محض بحظ نفسانی خاص بقصد تعظیم و تجبر و نخوة
و تکبر و اذلال مردان بر پا الیستاده داشتن و بفور دیدن اضطراب نمودن و برخاستن
و بر وفق طلب قیام کردن و تا طول جلسه بالداری یا ذی منصب بر پا الیستاده ماندن
و بر وجه ریا و بطریق التزام بجا آوردن آنست چنانکه شعار اهل دنیا و امرا و ترک و اعاجم
است لیکن اگر نه بر طریق مذکور باشد مثلا بنظر صلاح و تقوی یا علم وغیره وجوه شرعیه
بلا وقوع طلب حالی یا مقالی استکانة للنفس و تعظیما للدین و طلبا للثواب قیام و وقوف
نه بر وجوه مذکور کنند از حکم نهی خارج است همچنانکه بر پا الیستاده داشتن کسی را بموقع حرب
و مقام خوف که قیام و وقوف کرده است مغیره بن شعبه رض برای آنحضرت صلی الله علیه
وسلم یوم حدیبیه و می آید ذکر قیام و وقوف صحابه رض برای آنحضرت صلی الله علیه وسلم
در بیان صورت خامسه و تصریح کرده است غیر واحد از اکابر دین و ائمه مسلمین بوقوف
در باب زیارت قبر شریف وی صلی الله علیه وسلم و صاحب مواهب لدنیه در
زیارت قبر شریف حضرت صلی الله علیه وسلم گفته و یقف قبالة وجهه صلی الله علیه
وسلم و نیز گفته و ینبغی ان یقف عند محاذاته اربع اذرع و یلازم الادب والخشوع
والتواضع غاض البصر فی مقام الهیبة کما کان یفعل بین یدیه فی حیوته و یستحضر علمه بوقوفه
بین یدیه و سماعه لسلامه کما هو فی حال حیوته اذ لا فرق بین حیوته و موته فی مشاهدته
لامته و معرفته باحوالهم و نیاتهم و عزائمهم و خواطرهم و ذلک عنده جلی لاخفاء به انتهی و در
عالمگیریه است فیقف عند راسه و نیز در آن است و یقف کما یقف فی الصلوة

بجا آوردنی است تا تحفہ فیتوجہ الی قبرہ علیہ السلام فیقف عند راسہ الی قولہ ثم یتحول

المکی فی الجوہر قبالۃ وجہ النبی صلی اللہ علیہ وسلم کانہ ناظر فی لحدہ یسمع کلامہ صلی اللہ علیہ وشیخ ابن حجر

مکی در شرح ینبغی لہ اذا استقبل الوجہ الشریف ان یکون واقفا فذلک افضل من

جلوسہ کما اقتضاہ کلامہم اذ ہو المالوف بل والادب و شیخ محدث دہلوی رح گفتہ و در بیان

قبر شریف و استوا قبلہ لپشت کند بجانب سر مبارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ایستد

قدم بایستد نیز گفتہ است کہ در وقت سلام آنحضرت و وقوف در آنجناب باعظمہ دست

راست بر دست چپ بنہد چنانکہ در حالۃ نماز کنند کرمانی کہ از علماء حنفیہ است تصریح

باینمعنی کردہ است و ملا علی قاری در رسالہ زیارۃ قبر شریف گفتہ و منہا ان یزور

واقفا فذلک واقفا افضل عن جلوسہ کما ہو مقتضی الادب الخ و گرشب بیان قیام و

وقوف فرمودن جناب شیخ الشیوخ قطب عالم غوث اعظم رضی اللہ عنہ علی بن ہیتی

تعظیم آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و امام نووی در رسالہ خود آوردہ کان الشیخ یحیی الصفا رحمہ اللہ

تعالی عنہ ثم یسند الی منارۃ المسجد فیقف بین یدیہ علی بن المدینی والشاذکونی و عمر

بن علی و احمد بن حنبل و یحیی بن معین و غیرہم یسالونہ عن الحدیث وہم قیام علی ارجلہم

الی ان تحین صلوۃ المغرب لا یقول لواحد منہم اجلس ولا یجلسون ہیبۃ و اعظاما انتہی

مولانا ولی اللہ الدہلوی در فیوض الحرمین گفتہ مشہد آخر قمت بین یدیہ صلی اللہ علیہ

وسلم وسلمت علیہ و تکنفت متضرعا لدیہ والصقت روحی الیہ الخ و ملا علی قاری وغیرہ

کہ در حدیث ابوامامہ قیام را بمعنی وقوف گرفتہ نہی را بآن عاید کردہ اند مراد از آن مطلق

وقوف نیست بلکہ وقوف برہمان وجوہ کہ گفتہ آمد واللہ اعلم بالصواب واما حکم

خامسہ پس حکم آن جواز است امام غزالی علیہ الرحمہ در کتاب بدایۃ الہدایۃ در آداب

التعلم مع المعلم گوید واذا قام قام معه ونیز در آداب الولد مع الوالدین گفته ولیقوم ایضا لهما
ودر آداب الصحبة آورده وان لشیعه عند قیامه الخ میگوید عبد ضعیف اصلح الله تعالی
حاله که نیز ثابت می شود این قسم قیام صحابہ کرام برای آنحضرت علیه الصلوة والسلام
چنانچه در سنن ابو داود است عن ابی هریره رض قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم
یجلس معنا فی المسجد یحدثنا فاذا قام قمنا قیاما حتی نراه قد دخل بعض بیوت ازواجه وذکر
کرده است حدیث مذکور را صاحب مشکوة المصابیح در باب القیام از کتاب الآداب
بعد باب الاستیذان وباب المصافحه وقبل باب النوم والمشی ونیز در سنن ابو داود
است وعن ابی هریره رض قال حدثنا رسول الله صلی الله علیه وسلم ثم قام فقمنا حین قام
فنظر الی اعرابی الحدیث وقول بانکه این تشیع بالقیام بسبب انقضاء مجلس بود نه برای
تعظیم که چون قیام نمیکردند صحابه رض برای وی صلی الله علیه وسلم وقت تشریف آوری
پس چگونه قیام میکردند هنگام تشریف بری وبودند صحابه رض که این وقوف ممتد میکردند
وانتظار می کشیدند بامید آنکه ظاهر شود آنحضرت را حاجتی به یکی از ایشان یا عارض شود
رجوع بجلوس با ایشان پس چون ناامید میشدند متفرق می گشتند وباز نمی نشستند که
بعد فقد آنحضرت حلاوة جلوس مفقود میشد توجیه بعید وغیر مقبول است هرگاه
عادات شریف آنحضرت صلی الله علیه وسلم بران جاری بود که چون بر میخاست
وقصد مراجعه میداشت نعل مبارک خواه چیزی دیگر میگذاشت وحاضران قصد مبارک
دریافته از جا نمی رفتند چنانچه ابو داود از ابو الدرداء روایته کند کان رسول الله صلی
الله علیه اذا جلس وجلسنا حوله فقام فاراد الرجوع نزع نعله او بعض مایکون علیه فیعرف
ذلک اصحابه فیثبتون پس اگر ازین تشیع بالقیام تعظیم مقصود نمی بود چه ضرورة بود

که همیشه بوقت قیام آنحضرت قیام میکردند که با وجود معهود بودن و مشهور در هر وضو وضوره الفعل
مبارک وغیره گذاشته و ناگذاشته تشریف بردن خواه مخواه یا سبب آنکه آنحضرت صلی الله
علیه وسلم را رجوع بطرف جلوس با ایشان عارض شود یا به یکی از ایشان حاجتی رو دهد
انتظار می کشیدند و انهم بر پا ایستاده و تا آن حد که آن نور فیض ظهور پیش نظر ما شد و بعد
فقد آنسرور قیام و قعود در آنجا یکسان ناگوار و نشسته و بر پا ایستاده انتظار کشیدن در
یک شمار اگر در این قیام و وقوف ممتد غرض تعظیم نمی بود چرا گاهی نشسته انتظار میکشیدند
و چگونه و چرا تا پیش نظر بودن آن نور فیض ظهور آنرا بر پا میداشتند و از آن رو که آنحضرت
صلی الله علیه وسلم چون تشریف می آوردند براه تواضع یا بر دی رحمه و شفقه پسند
نمیفرمودند یا بسبب رسوخ غلامی و اخلاص صحابه رضرورة نمی دانستند در اکثر اوقات
اکثر صحابه هنگام تشریف آوری آنحضرت صلی الله علیه وسلم جانب اطاعة و رضا جوئی را
را بر این اهتمام تعظیم و اکرام مقدم میداشتند قیاس حال تشریف بری بر حال تشریف
آوری قیاس مع الفارق است و از عدم وقوع قیام بوقت تشریف آوری استدلال
بر عدم جواز قیام هنگام تشریف بری مستعد می نماید بلکه بوقوع این قیام تشریف بری
استدلال بر وقوع قیام هنگام تشریف آوری کرده اند چنانچه شیخ دهلوی در لمعات
گفته قوله فاذا قام قمنا قد یستانس به بقیامهم عند دخوله ایضا فان الحق ان القیام عند الدخول
کان واقعا فی زمنه صلی الله علیه وعلی آله وسلم والکراهة انما کانت للتکلف ولم یکن متعارفا
انتهی و بعد تشریف بری و فقد آنحضرت علیه الصلاة والسلام همیشه اکثر با منتفرق
نشدن همه صحابه نیز غیر مسلم که در حدیث ابو الدرداء فیعرف ذلک اصحابه فیثبتون ای
ای یثبتون فی مکانهم ولا یتفرقون عنه و نیز انس رضی الله عنه روایت کرده که لما خرج رسول الله

صلی اللہ علیہ وسلم زینب بنت جحش وسا القوم فطعموا ثم جلسوا یتحدثون فاذا ہو صلی اللہ
علیہ وسلم تہیار للقیام فلم یقوموا فلما رای ذلک قام وقام من قام وقعد ثلثۃ نفر الحدیث
بعہد ابحالہ تشریف داشتن آنحضرت صلے اللہ علیہ وسلم اندرون دولت سرا خواہ تشریف
بردن جای حاضر آمدن صحابہ ونشستہ انتظار کشیدن بر متتبع مخفی نیست ونیز موید این قسم
قیام است آنچہ ابن ماجہ از ابو ہریرہ رض روایت کردہ کہ فرمود رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم من السنۃ
ان یخرج الرجل مع ضیفہ الی باب الدار یعنی از سنت است کہ بیرون آید مرد با مہمان خود بجہت
تکریم وی تا در سرای کذا فی ترجمۃ المشکوۃ للشیخ الدہلوی و در مرقات فرمودہ الظاہر ان
ہذا من باب زیادۃ الاکرام انتہی و تنبیہ ایضاح یافت کہ تعظیم بالقیام در شرع شریف
وارد و در عہد نبوۃ واقع اما اینقدر ہست کہ باین حد شیوع نرسیدہ واز عادات متعارفہ
عرب نبود حالا بحکم ما رآہ المومنون حسنا فہو عند اللہ حسن عموما جواز یافتہ سابقا ذکر یافتہ
است تصریح امام غزالی در احیاء العلوم تا آنکہ ہیچ مضایقہ نیست در قیام در بلادیکہ جاری
شدہ است عادۃ دران باکرام داخل بقیام واز طحطاوی حاشیہ درمختار نقل کردہ شد کہ
شرنبلالی از ابن وہبان نقل کردہ کہ سزاوار است کہ قیام در این عصر از مستحبات شمردہ
شود خصوصا جائیکہ عادۃ این قیام باشد وملا علی قاری در شرح عین العلم گفتہ اقول وقد صار
ہذا القیام من ابتلاء العام اذ یترتب علی ترکہ انواع الملام فیکون للتبرئۃ فی ہذا المقام وعن
ابن مسعود مرفوعا وموقوفا ما راہ المومنون حسنا فہو حسن انتہی اللہم احفظنا من التعصب والتعسف
وشرور الغباوۃ والغوایۃ واز رقم مجبۃ خاتم الرسالۃ و آخر دعوانا ان الحمد للہ رب العالمین

والصلوۃ والسلام علی سید المرسلین وآلہ الطیبین واصحابہ الطاہرین اجمعین فقط

تمت

الحمد للہ کہ کتاب لاجواب قیام تعظیمی تصنیف مولوی سلطان حسین صاحب متعمت بجودت در مطبع نیض منبع منشی نولکشور طبع شد